

Wydział Pedagogiki i Psychologii
Zakład Psychologii Ogólnej

BARBARA GAWDA

Dojrzałość emocjonalna, jej obraz w piśmie ręcznym

Emotional Maturity, Its Illustration in Handwriting

POJĘCIE DOJRZAŁOŚCI EMOCJONALNEJ

Wiedza na temat dojrzałości emocjonalnej człowieka ma bardzo ważne znaczenie diagnostyczne, albowiem na jej podstawie można przewidywać ludzkie zachowanie. Inaczej zachowuje się osoba dojrzała emocjonalnie, a inaczej osoba niedojrzała.

Według R. B. Cattella (1957) dojrzały oznacza osobę spokojną, emocjonalnie stałą, łagodną, flegmatyczną, o realistycznej postawie do życia, nie wykazującą znużenia neurotycznego. Natomiast brak dojrzałości określa się jako neurotyczność (dziecinność). Oznacza ona brak odporności na frustrację, zmienność postaw, wymijające zachowanie, unikanie rzeczywistości, neurotyczne znużenie, niepokój. Miarą dojrzałości emocjonalnej jest czynnik C w Kwestionariuszu Cattella. Osoba uzyskująca niskie wyniki w tym czynniku (C^-) często przejawia różne reakcje neurotyczne, np.: fobie, zaburzenia psychosomatyczne, bezsenność, natręctwa. Jest dość drażliwa i ogólnie niezadowolona ze swej sytuacji. Badania wykazują, iż po psychoterapii zarówno psychotocy, jak i neurotycy uzyskują niższe wyniki w zakresie tego czynnika (C^-). Ponadto istnieje związek tego czynnika z kryterium zawodowym. Osoby o wysokich wynikach (C^+) preferują zawody wymagające kontrolowania się, dużej wytrzymałości psychicznej, np.: pilot, chirurg. Natomiast osoby o niskich wynikach (C^-) preferują zawody takie jak: dozorca, listonosz, urzędnik. Częściej też osoby o wysokim C są przywódcami grup (Choynowski, Nowakowska 1971). Burt (1945) uważa, że „C”

różnicuje przestępców i nieprzestępców. Czynniki C wykazuje duże podobieństwo do czynnika G. Różnica polega na tym, iż R. B. Cattell nadaje czynnikowi C psychoanalityczne znaczenie siły *ego*, zaś czynnik G odnosi się również do psychoanalitycznego pojęcia *superego*, tj. woli, charakteru (*ibid.*).

Czynnik dojrzałości emocjonalnej — neurotyczności (C) wchodzi w skład czynnika II stopnia niepokoju — integracji. Zgodnie z definicją czynnik C wyraża zdolność do kontrolowania swoich reakcji emocjonalnych oraz ich integracji w przeciwieństwie do działań nie kontrolowanych, impulsywnych (Cattell 1957). Czynniki te jest zdeterminowany przez uczenie się (środowiskowo) i wyznaczniki konstytucjonalne (pobudliwość układu nerwowego).

Pojęcie neurotyczności jako antynomii dojrzałości emocjonalnej wydaje się uzasadnione. H. J. Eysenck (1953) ujmuje neurotyczność jako chwiejność emocjonalną, brak odporności na sytuacje frustracyjne. K. Horney (1993) wskazuje na niepokój, lęk, niezadowolenie z siebie, które towarzyszą neurotyczności.

Wielu badaczy definiuje dojrzałość emocjonalną podobnie jak R. B. Cattell, np.: K. M. Bridges (1930) uważa, iż polega ona na wzroście reakcji pozytywnych, dodatnich. L. S. Hollingworth (1928) akcentuje opanowanie reakcji emocjonalnych jako wyraz dojrzałości. A. T. Jersild (1954) uważa, iż polega ona na zdolności do znoszenia cierpień. W. Szewczuk (1990) mówi o dojrzałości uczuciowej. Jego stanowisko wydaje się nieco szersze. Dojrzałość uczuciowa człowieka polega na: kontroli reakcji emocjonalnych, rozumieniu swoich uczuć, samokształceniu uczuciowemu oraz przewadze uczuć heteropatycznych nad autopatycznymi.

Dla potrzeb niniejszej pracy wiodącą będzie koncepcja R. B. Cattella stwierdzająca, że dojrzałość emocjonalna odzwierciedla siłę *ego* i kontrolę reakcji popędowych zgodnie z celami. Wykorzystane zostanie narzędzie badawcze również autorstwa R. B. Cattella.

DOJRZAŁOŚĆ EMOCJONALNA A PISMO

W literaturze przedmiotu można znaleźć dane dotyczące dojrzałości emocjonalnej bądź neurotyczności. Istnieją cechy graficzne związane z tą cechą osobowości. O dojrzałości emocjonalnej świadczy pismo szybkie, o właściwych proporcjach między sferami nadlinijną, podlinijną i śródlinijną, staranne, czytelne, regularne, o horyzontalnym kierunku linii podstawowej, o średniej lub dużej wielkości liter, o mocnym i regularnym nacisku, znakach o proporcjonalnej szerokości, o braku form nitkowatych (neonowych), gdzie nie ma dysproporcji i wielkość liter śródlinijnych jest równa (Klages 1947, Teillard 1968, Noëlle 1986, Crépieux-Jamin 1960, Vanini 1986).

Syndrom niedojrzałości emocjonalnej tworzą cechy przeciwstawne, tj. wolne tempo pisania, brak proporcji między sferami nad-, śród- i podlinijną, niestaranność, nieczytelność, nieregularność, sinusoidalny, wklęsły lub wypukły kierunek linii podstawowej, bardzo mała (drobna) lub bardzo duża wielkość, słaby oraz nieregularny nacisk (spazmy, drżenia itp.), znaki smukłe lub szerokie, elementy śródlinijne przedłużone poza strefę, formy neonowe (nitkowate), powiększająca

lub pomniejszająca tendencja wielkościowa w obrębie wyrazu i strefy śródlinijnej, liczne dysproporcje w zakresie np.: marginesów, odstępów międzywyrazowych, tempa pisania, wielkości (*ibid.*).

Celem niniejszych badań było zweryfikowanie danych z literatury przedmiotu co do możliwości diagnozowania dojrzałości emocjonalnej na podstawie pisma, a także ustalenie grupy cech graficznych z nią związanych. Zasadniczo więc interesowała mnie odpowiedź na pytania badawcze: Czy istnieje możliwość diagnozowania dojrzałości emocjonalnej na podstawie pisma? Czy pismo osób dojrzałych emocjonalnie i neurotycznych istotnie różni się od siebie?

Hipoteza badawcza opiera się na danych z literatury wcześniej już przeze mnie przedstawionych. Wydaje się, że dojrzałość emocjonalna czy też jej brak ujawnia się w piśmie ręcznym. Grafizmy osób dojrzałych emocjonalnie i neurotycznych różnią się od siebie.

GRUPA BADAWCZA I PRZEBIEG BADAŃ

Badaniami objęto 100 osób, studentów różnych kierunków studiów, w jednokowym wieku (21–22 lat), o bardzo zbliżonym stopniu wykształcenia, w dobrym stanie zdrowia (bez zaburzeń wzroku czy motoryki), praworęcznych. Pismo tych osób jest wyrobione (często piszą), posiada cechy stałości. Ponadto osoby badane są w takim wieku, że dojrzałość emocjonalna jest u nich ukształtowana w zróżnicowanym stopniu. Każda osoba odpowiadała na pytania 16-czynnikowego Kwestionariusza Osobowości R. B. Cattella, a następnie pisała dyktando. Był to tekst jednakowy dla wszystkich, dyktowany w tempie średnioszybkim (fragment książki). Badani pisali długopisami, na kartkach bez linii formatu A-4.

Z grupy 100 osób wybrano dwie grupy: 26 osób dojrzałych emocjonalnie, tj. takich, które osiągnęły 7 lub więcej stenów w skali C, oraz 21 osób neurotycznych, tj. takich, które osiągnęły wyniki w skali C 3 steny lub mniej. Następnie porównano pisma osób z tych dwu grup. Każdą cechę pisma oceniali sędziowie kompetentni (5 sędziów). Dla każdej z cech obliczono średnią z ocen. Sposób punktowania każdej z cech podany jest w załączniku. Dopiero średnia z ocen była punktem wyjścia do analizy statystycznej.

WYNIKI

Analizie poddano 13 cech graficznych (patrz tab. 1). Wykorzystano test istotności różnic χ^2 oraz miary siły związku Phi i V Cramera (Brzeziński 1984). Spośród tych 13 cech, 11 okazało się istotnie różnicować grafizmy osób dojrzałych emocjonalnie i neurotycznych. Pozostałe cechy, tj. staranność, forma neonowa, nie różnicują obu typów grafizmów.

Uzyskane wyniki pozwalają na określenie cech charakterystycznych pisma osoby dojrzałej emocjonalnie. Są to następujące cechy: średnie proporcje wielkościowe sfery nadlinijnej do śródlinijnej, jak również średnie proporcje strefy

podlinijnej, brak dysproporcji w piśmie, horyzontalny kierunek linii podstawowej, średnia wielkość pisma, proporcjonalna szerokość znaków, wolne tempo pisania, nierównomierność nacisku oraz regularność sfery śródlinijnej.

Natomiast pismo osoby niedojrzałej emocjonalnie (neurotycznej) cechuje się: powiększonymi lub pomniejszonymi proporcjami sfery nad- i podlinijnej, występowaniem pewnych dysproporcji, np. w zakresie: szybkości, nachylenia czy innych — kierunek linii podstawowej jest częściej wznoszący niż horyzontalny, pismo jest częściej małe lub duże, rzadziej średnie, znaki są również często szerokie. Wydaje się również, że osoba niedojrzała emocjonalnie pisze szybciej, a także nacisk jej jest bardziej nierównomierny. Ponadto litery sfery śródlinijnej są bardziej regularne.

Tab. 1. Wyniki testu χ^2 obrazujące istotność różnic pomiędzy dwiema grupami w zakresie poszczególnych cech oraz miary siły związku (*Phi*, *V*-Cramera)

Results of test χ^2 showing significant differences between the two groups in the sphere of particular properties and a measurement of the strength of relation (*Phi*, *V*cramer)

Cechy graficzne	Wynik χ^2 na $\alpha=0.05$	<i>Phi</i> (tablica czteropolowa) lub <i>V</i> (tablica wielopolowa)
Proporcje sfery nadlinijnej do śródlinijnej	$\chi^2=10,347$ istotne	<i>V</i> = 0,227
Proporcje sfery podlinijnej do śródlinijnej	$\chi^2=7,519$ istotne	<i>V</i> =0,193
Obecność dysproporcji	$\chi^2=14,426$ istotne	<i>Phi</i> =0,381
Kierunek linii podstawowej	$\chi^2=14,902$ istotne	<i>V</i> =0,272
Wielkość pisma	$\chi^2=23,068$ istotne	<i>V</i> =0,339
Szerokość znaków	$\chi^2=39,033$ istotne	<i>V</i> =0,441
Nachylenie	$\chi^2=9,401$ istotne	<i>V</i> =0,289
Szybkość	$\chi^2=5,676$ istotne	<i>V</i> =0,168
Siła nacisku	$\chi^2=13,052$ istotne	<i>V</i> =0,255
Równomierność nacisku	$\chi^2=13,211$ istotne	<i>Phi</i> =0,363
Staranność	$\chi^2=3,697$ nieistotne	<i>Phi</i> =0,192
Forma nitkowata	$\chi^2=0,219$ nieistotne	<i>Phi</i> =0,046
Regularność sfery śródlinijnej	$\chi^2=32,424$ istotne	<i>Phi</i> =0,5694

Część wyników potwierdza doniesienia z literatury przedmiotu — dotyczy to takich cech, jak: proporcje wielkościowe sfer, szerokość, wielkość, dysproporcje, regularność sfery śródlinijnej.

Natomiast wyniki dotyczące szybkości czy równomierności nacisku są zupełnie sprzeczne z doniesieniami. Z moich badań wynika, iż osoba dojrzała pisze wolniej, a przy tym nacisk jej jest nierównomierny. Natomiast osoba niedojrzała pisze szybko i towarzyszy temu równomierny nacisk. Zgodnie z charakterystyką psychologiczną człowiek dojrzały jest spokojny, opanowany, kontroluje emocje. Być może stąd tempo pisania tego człowieka jest wolniejsze. Neurotyczność cechuje się impulsywnością, dużym napięciem, stąd być może szybkie tempo kreślenia. Przy szybkim kreśleniu pismo jest bardziej płynne, dlatego jego nacisk jest równomierny, natomiast gdy pisze się wolno, środek pisarski nieco dłużej pozostaje przy pewnych elementach liter, osoba się zastanawia, zatrzymuje gest, stąd tempo takie może być przyczyną nieregularności nacisku. Nieco większa siła nacisku u osób z niskim wynikiem *C* (niedojrzałych) wskazuje, iż nie ma wprost proporcjonalnej zależności między siłą *ego* a siłą nacisku, jak przyjmuje wielu grafologów (np. Vanini 1986).

Przedstawione tu wyniki nie potwierdzają w zupełności poglądów głoszonych przez grafologów, a niektóre ustalenia są wręcz sprzeczne. Spośród przeanalizowanych cech można wybrać grupę takich, które są istotnie właściwe dla grafizmu osoby dojrzałej emocjonalnie, a także dla niedojrzałej. Z uwagi na fakt, iż pojawiły się pewne sprzeczności, a także ze względu na to, iż niektóre wykazywane w literaturze cechy wydają się nie mieć nic wspólnego z dojrzałością, należało by problematykę tę zbadać gruntownie. Być może należy dobrać inne kryteria selekcji badanych osób czy też wziąć pod uwagę inne cechy graficzne.

Generalnie zaprezentowane tu badania pozwalają na uzasadnione stwierdzenie, iż o dojrzałości emocjonalnej można wnioskować na podstawie pisma. Pozostaje jednakże doprecyzować zestaw parametrów ich oceny.

BIBLIOGRAFIA

- Bridges K. M. B., *A Genetic Theory of Emotions*, „Journal of Genetic Psychology” 1930.
- Brzeziński J., *Elementy metodologii badań empirycznych*, PWN, Warszawa 1984.
- Burt C. L., *Young Delinquent*, University of London Press, Ltd. Bickey 1949.
- Cattell R. B., *Personality and Motivation. Structure and Measurement*, World Book Company, New York 1957.
- Cattell R. B., *The scientific analysis of personality*, Aldine, Chicago 1965.
- Choynowski M., Nowakowska M., *Kwestionariusz Osobowości R. B. Cattella*, Pracownia Psychometryczna PAN, Warszawa 1971.
- Crépieux-Jamin J., *L'écriture et le caractère*, P.U.F. Paris 1947.
- Eysenck H. J., *The Structure of Human Personality*, Willey, New York 1953.
- Hollingworth L. S., *The Psychology of the Adolescent*, New York 1928.
- Horney K., *Neurotyczna osobowość naszych czasów*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1993.
- Jesild A. T., *Emotional Development*, Manuel of Child Psychology, L. Charmichael, New York 1954.
- Klages L., *L'expression du caractère dans l'écriture*, Delachaux et Niestlé, Paris 1947.
- Noëlle R., *Votre écriture. Que peut la graphologie?*, Ramsay, Paris 1986.
- Pulver M., *Le symbolisme de l'espace*, Stock 1953.
- Szewczuk W., *Psychologia*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1990.
- Teillard A., *L'âme et l'écriture*. Edit. Tradition, Paris 1968.
- Vanini C., *La graphologie, manuel pratique*, Vecchi, Paris 1986.

SUMMARY

The purpose of the paper is to show the possibilities to diagnose emotional maturity (understood) according to the concept of R. B. Cattell) on the basis of handwriting. It turns out that there is a set of graphic properties which significantly differentiate the handwriting of emotionally mature and immature people. The analysis of handwriting seems to be a valuable method in diagnosis of this personality dimension.

ZAŁĄCZNIK

Ocena punktowa cech pisma

1. Proporcje wielkościowe sfery nadlinijnej do śródlinijnej
  - przesadne 1p.
  - powiększone, pomniejszone 2p.
  - średnie 3p.
2. Proporcje wielkościowe sfery podlinijnej do śródlinijnej:
  - j.w.
3. Dysproporcje
  - obecność 1p.
  - ich brak 2p.
4. Kierunek linii podstawowej
  - sinusoidalny, opadający 1p.
  - wznoszący 2p.
  - horyzontalny 3p.
5. Wielkość pisma
  - drobne, bardzo duże 1p.
  - małe, duże 2p.
  - średnie 3p.
6. Szerokość znaków
  - smukłe 1p.
  - szerokie 2p.
  - proporcjonalne 3p.
7. Nachylenie
  - wachlarzowate 1p.
  - inne 2p.
8. Szybkość
  - wolne 1p.
  - średnie 2p.
  - szybkie 3p.
9. Siła nacisku
  - słaba 1p.
  - średnia 2p.
  - mocna 3p.
10. Równomierność nacisku
  - równomierny 2p.
  - nierównomierny 1p.
11. Staranność
  - niestaranny 1p.
  - staranny 2p.
12. Obecność neonowej (nitkowatej) formy
  - występuje 1p.
  - nie występuje 2p.
13. Regularność sfery śródlinijnej
  - nieregularna 1p.
  - regularna 2p.